

Henry CORBIN, çev. Kübra GÜRKAN – B. Garen BEŞİKTAŞLIYAN

Tanrının Yüzü, İnsanın Yüzü: Yorumbilgisi ve Tasavvuf*

Özgün Adı: *Face de Dieu, Face de L'homme: Herméneutique et soufisme*

İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016. 315 sayfa. ISBN: 978-605-5302-79-5.

■ Naciye ÖZKAN **

Yorumbilgisi¹ (hermenötik), Yunanca *hermeneia* kelimesine dayanmaktadır. Kelime anlamı olarak anlama, açıklama, yorumlama ve haber verme gibi anlamlara gelmektedir. "Hermenötik etkinliği daima bir başka dünyaya ait bir anlam bağlamını o an içinde yaşanan dünyaya aktarma/çevirme etkinliği olmuştur. Bu sebeple de Antik Yunandaki Tanrıların mesajlarını ölümlülere ilettiği için *Hermes* ile bağlantılıdır."²

Yorumbilgisi ve tasavvuf arasındaki ilişki özellikle son dönemde tasavvuf metinlerinin muhtevasını anlama girişimleriyle artmış ve belirginleşmiştir. Birçok çalışmada doğaüstü olarak kabul edilen bu mistik metinlerin yapısı, içinde bulunduğu geleneğin de etkisiyle kapalı kalmış ve ulaşılamadıkça okur için daha da büyük bir ilgi odağı haline gelmiştir. Yorumbilgisinin getirdiği bir tavırla tasavvuf metinlerine nüfuz edilebileceği düşüncesi ise halen tartışmalıdır.

İnceleyeceğimiz çalışma Henry Corbin'in *Tanrının Yüzü, İnsanın Yüzü: Yorumbilgisi ve Tasavvuf* eseridir. İsminden de anlaşılacağı üzere Corbin farklı alanları bir araya

* Tercüme eserle karşılaştırmalı kullanılan nüsha: Henry Corbin, *Face de Dieu, Face de L'homme: Herméneutique et soufisme*, (Paris, Flammarion, 1983.).

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Felsefesi Anabilim Dalı, E-mail: ozkannaciye539@gmail.com-Orcid: 0000-0001-6821-8231

¹ Eserin dili Fransızcadır. Tercüme doğrudan Fransızcadan yapılmıştır. Henry Corbin kitabında Fransızca kullanım olan "*Herméneutique*" kelimesini seçmektedir. Türkçeye yapılan tercümede ise karşılığı olarak yorumbilgisi ifadesi kullanılmıştır. TDK'ya göre Fransızca *hermetique* kelimesinin Türkçe karşılığı hermetiktir. (TDK, Erişim 23.10.2022)

² H.G. Gadamer, "Hermeneutik", çev. Doğan Özlem, *Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar (Gadamer, Habermas, Misch, Riedel, Bollnow, Japp)*, haz. Doğan Özlem, (Anlara, Ark Yayınevi, 1995), 11.

getirerek çok yönlü ve analogik bir eser ortaya koymuştur. Çalışma yazarın 1964 ile 1967 yılları arasında yazdığı denemeleri ve araştırmalarını ihtiva etmektedir. Yazar kitabın başında okuyucuyu Şii düşünceye ait harita üzerinde bulamayacağımız ve ancak davet edilenlerin görebileceğine inanılan bir diyar olan *Nâ-kojâ-Âbâd* ile tanıştırır. Fakat Corbin'in bu çalışmadaki amacı okuyucuyu bu diyara benzer başka bir diyarı gösterebilmek, tanımasını sağlamak ve daha önce yapılmamış bir karşılaştırmayı gözler önüne sermektir. Yazarın kendi ifadesiyle karşılaştırmalı bir ruhani yorumbilgisi projesi olarak İsmâîlî irfan ile İsveçli büyük vizyoner Swedenborg³'ün düşüncelerini karşılaştırmış ve eserle aynı ismi taşıyan bir başka bölümde de çalışmanın amacını nihayete kavuşturmuştur.

Öncelikle Corbin'in eserindeki yorumbilgisi ifadesi hakkında bilgi verilmelidir. Corbin eserinde iki tip yorumbilgisinden bahseder. İlki girişte tanımını yaptığımız aynı zamanda ilahi kitapların yorumlanmasında yardımcı olan yorumbilim disiplini, ikincisi ise Şii kaynakların kendi metinleri içerisinde geliştirdikleri bir yorumbilgisi anlayışıdır.

Eser beş bölümden oluşmaktadır. Her bölümün birçok alt başlığı bulunmaktadır. Bölümler hakkında bilgi verirken alt başlıkların işaret ettiği kavramlara da değinmeye çalışacağız. İlk dört bölüm *Tanrının Yüzü İnsanın Yüzü* bölümü çerçevesinde şekillenirken son bölüm ise ilk dört bölümle elde edilen neticeyi yepyeni bir başlık olan Faraklit fikri ile birleştirmektedir. Bu noktada devreye birçok Şii âlim girmekte ve Faraklit fikri onların düşünceleri üzerinden değerlendirilerek aktarılmaktadır.

Faraklit fikriyle ilgili bilgi vermek gerekirse, Corbin'in eserinde bu kavram daha çok Şii geleneğin de etkisiyle Hristiyanlığın, Yuhanna İncil'i temel alınarak yorumlanmasıyla bağlantılıdır. Corbin'e göre Faraklit, Yuhanna İncil'inde İsa devrindeki insanların tahammül edemedikleri şeyleri söyleyen ve hakikate sevkeden kişi olarak tanımlanmıştır. Faraklit meselesine önem verilmesinin ve özellikle Şii kaynaklar ele alınarak tartışılmasının sebebi Faraklit'in son peygamber Hz. Muhammed mi yoksa Kıyamet İmamı mı olduğuna dair ikilemdir. Hatta bazı Şii metinlerde Faraklit fikri "Mesih" figürüyle "Başmelek Mikail" figürüne bölünmüştür. Mikail'e "ilk Faraklit" veya "Büyük Faraklit" gibi isimler verilmiştir.

³ Emanuel Swedenborg, bilim insanı, filozof, Hristiyan mistiği ve din bilimcidir. Bilim insanı olarak oldukça verimli bir kariyere sahiptir. Bunun yanında hayatının bir döneminde manevi bir uyanış yaşamıştır. Manevi duyuları açıldığında cennetin, cehennemin ve aradaki ruhlar dünyasının sakinleriyle doğrudan etkileşime girmeye başladığını iddia etmiştir. On sekiz adet din bilimsel eser yayımlamıştır. 1769 yılında İsveç Krallığı tarafından sapkınlıkla suçlanmıştır. Önceden kendisine haber verildiği dile getirilen ölüm tarihi olan 29 Mart 1772'de hayatını kaybetmiştir. (Swedenborg Foundation, Erişim 24. 10. 2022) Daha fazla bilgi için bkz: Ernst Benz, *Emanuel Swedenborg*, (Müniç: Naturforschers und Seher, 1948). Friedemann Horn, *Schelling und Swedenborg*, (Marburg, Inaug, Dissert, 1954). Swedenborg biyografisinin ayrıntılı bilgisi için verdiğimiz eserler Henry Corbin'in eserinde verdiği kendi önerileridir.

Corbin kitabında bu meseleyle ilgili özellikle Otto Betz'in çalışmalarını vurgulamıştır.

Kitabın önsözünde ise hemen ilk paragrafta önsözün yazarı C.J⁴, Corbin'in bu eserini bir başka çalışması olan *Tapınak ve Temaşa*'ya benzeterek ilgilenenler için (bulunması neredeyse imkânsız hale gelmiş) denemelerinin bir araya getirildiğini ifade etmiştir. Akabinde ise yazarın bu kitabı yazma niyetinin; İmamın, Faraklit'in ve muhayyel dünyanın üçlü işlevinin hâkim olduğu bir eser ortaya koymak olduğu C.J tarafından belirtilmiştir. Önsözün sonundaki şu ifade ise oldukça dikkat çekicidir. "Bu kitap, Henry Corbin'in tüm eserlerinde olduğu gibi ilahiyat ve metafizik araştırma arasındaki engelleri güçlendirmeye değil, tam aksine sınırları fethetmeye yazgılıdır."

İlk bölüm için "*Mundus İmaginalis* ya da Hayali ve Muhayyel" başlığı seçilmiştir. Yazar Latince olan *Mundus İmaginalis* ifadesini başlık olarak seçmesinin sebebini daha ilk sayfada bize açıklamaktadır. Bu ifadeyi uzun zamandır düşünen Corbin, *Mundus İmaginalis*'i hayal kavramı ile yorumlamanın bu başlık için yeterli olmayacağını, anlatmak istediklerini karşılayamayacağını düşünmüş ve *Mundus İmaginalis* ifadesini yerleştirmiştir. Daha sonra *Mundus İmaginalis* kavramının ne anlama geldiğini anlatabilmek için bize küçük bir ipucu vermiştir. O, İslam'daki hikmet sahiplerinin "Sekizinci İklim" olarak adlandırdıkları diyardır. *Mundus İmaginalis*, "Âlem-i Misal" dir. Yazar bize hayal kavramını aktarabilmek için ütopyik⁵ kelimesini işaret etmiş ve Farsçada ütopyik kelimesine karşılık gelebilecek onun bir nevi dilsel taklidi olan bir terimden bahsetmiştir. "*Nâ-kojâ-Âbâd*", "Neredesi-olmayan-diyar". Her bölümde yazar anlatımı güçlendirebilmek için farklı sembolik risalelere başvurmuş ve onları zikredip alıntılarda bulunmuştur. Yeri geldikçe eserdeki sembolik risalelerin isimlerini muhakkak belirtmeye çalışacağız.

İlk bölümde, "*Nâ-kojâ-Âbâd*" ya da "Sekizinci İklim" alt başlığı ile mezkûr ifadelerin işaret ettikleri noktalara dikkat çekilmiş ve ifadelerin zihinde daha iyi yerleşmesi sağlanmıştır. Corbin "Sekizinci İklim" kavramını "*Mundus İmaginalis*" olarak adlandırdığını ifade etmiştir. O halde bu başlık ile ütopyaadan belki de çok daha fazlasını anlatan "*Nâ-kojâ-Âbâd*" ifadesi de "*Mundus İmaginalis*"in karşılığıdır. Eğer "*Nâ-kojâ-Âbâd*" ifadesi ütopya kavramından çok daha fazlasını anlatıyorsa, Corbin'in ütopya ile özdeşleşen hayal kavramı ile yetinmeyip neden "*Mundus İmaginalis*"i seçtiğini gayet rahat bir şekilde anlayabilir ve ona hak verebiliriz. İlk bölüm üç alt başlığa ayrılmaktadır. Biz ilk alt başlıktan bahsetmiş bulduk. İkinci ve üçüncü alt başlıklarımız ise "Ruhani Muhayyile" ve "Sekizinci İklim Topografyaları"dır. Anlaşılacağı üzere ilk bölüm bize kitapta geçecek kavramlar ve diyarlar hakkında kısa bilgiler vermiş ve bizim diğer bölümleri anlamamızı kolaylaştırmıştır.

⁴ Kitabın orijinal metninde de önsöz yazarının ismi bu şekilde belirtilmiştir.

⁵ Kitabın orijinal dili Fransızcadır. Corbin kitabın her noktasında özellikle Fransızca kullanımdaki "*utopique*" kelimesine dikkat çekmiştir.

İkinci bölüm için ise “Karşılaştırmalı Ruhani Yorum Bilgisi” başlığı seçilmiştir. Bu bölümde kitabın bize sürekli anlattığı İran İslam’ını daha iyi kavramamızı sağlayacak bir karşılaştırma yapılmaktadır. Corbin, İsmâîlî İrfan ve İsveçli vizyoner Swedenborg’un düşüncelerini karşılaştırarak farklı bir dünya kurmaktadır. Bu bölüm iki alt başlıktan oluşmaktadır. İlki için “Swedenborg’da Ruhani Yorum Bilgisi” başlığı tercih edilirken ikinci başlık için “İsmâîlî İrfan” ifadesi ile yetinilmiştir. Öncelikle karşılaştırmalı ruhani yorum bilgisi projesi hakkında bilgi veren Corbin, *hikayat* ve *mimesis* kavramlarına değinerek yeni bölüm için bizi hazırlamaktadır. Daha sonra “Swedenborg’da Ruhani Yorum Bilgisi” başlığı altında bize “Mütekabiliyetler Teorisi” isimli yeni bir başlık açıp burada anlatacağı konuyu “*hierognos*” kavramı üzerine bina etmiştir. Bu bölümde yazar içsel insan ve dışsal insandan bahsetmiştir. Onların birbirlerine karşılık geldikleri gibi ruhani âlemde olanların, varlığa çıkmış olan âleme karşılık geldiğini ifade etmiştir. Aynı zamanda içsel insan, ruhani âlemi temsil ederken, dışsal insan da doğal dünyayı temsil etmektedir. Yine bu bölümde aktarılmış olan ruhani körleşme bahsi birçok meseleye ışık tutacaktır. İlerleyen sayfalarda ruhani yorum bilgisinin ilkeleri ve ruhani insanın yaratılışı uzunca anlatılmıştır. İsmâîlî İrfan ile asıl karşılaştırmanın yapılacağı konular olan “Adem’in Tarihinin Ruhani Anlamı” ve “Nuh’un Tarihinin Ruhani Anlamı” ele alınmıştır.

“Swedenborg’da Ruhani Yorum Bilgisi” ile karşılaştırması yapılacak olan ve “İsmâîlî İrfan” ismini taşıyan diğer başlıkta da ruhani yorum bilgisine dikkat çekilmiş ve “Adem’in Tarihinin Batini Anlamı” ve “Nuh’un Tarihinin Batini Anlamı” konuları ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Bu bölümün ilk sayfasında “İslami düşünce, nebevîyet⁶ ve nebevîyete dair felsefeyi Şiiliğe borçludur.” ifadesi yer alır. Bu ifade özellikle Sünnî düşünce içinde tartışmaya açıktır. Ayrıca burada İsmâîlî düşünce ile ilgili metinlerde dışilin batınlılığı, erilin ise zahiriliği temsil ettiği de ifade edilmektedir. Bu bölümde son olarak İsmâîlî İseviyet⁷ alt başlığı ile Hz. İsa ve Meryem üzerinden Hristiyanlığa, bilinen Sünnî bilgilerin yanı sıra İsmâîlî düşüncedeki yorumlarla farklı bir pencere açılmıştır.

Üçüncü bölüm ise “Kahraman Destanından Mistik Destana” başlığı ile bizi karşılamaktadır. Bu bölüm bize aktarılan kahramanca destanların nasıl ve neden bir anda mistik bir destana dönüştüğünü anlatmaktadır. Bölümün devamında Sühreverdî’nin “Kutsal Kâşe Anlatısı”na uzunca yer vererek bu başlığın amacına ulaşması sağlanmıştır.

Özellikle bu bölümde sembolik ve mistik hikâyelere yer verilmiştir. Önceki bölümlerde de bir nevi bu bölüme destek oluşturmak için anlatılar tekrarlanmıştır. Eserin altyapısı hakkında fikir oluşturabilmesi için bu hikâyelerden bazılarını

⁶ Orijinal metinde “*prophétologie*” yani peygamberlik olarak kullanılan Fransızca kelime tercümede nebevîyet olarak karşılık bulmuştur.

⁷ TDK’ya göre İsevi kelimesi, Hristiyan anlamına gelmektedir. (TDK, Erişim 23. 10. 2022.)

zikretmekte fayda görüyoruz. Bunlar: *Akl-ı Surh*, Beyaz Denizdeki Yeşil Ada, Tomas'ın İşleri, İnci Ezgisi, *Kıssatu'l-Gurbet'il-Garbiyye'* dir.

Dördüncü bölüm eserle aynı ismi taşıyan "Tanrının Yüzü İnsanın Yüzü" başlığıdır. Bu bölüm dört alt başlıktan oluşmaktadır. İnsan, kendini imamın yüzü vasıtasıyla Tanrıya sunar ve Tanrı yine insanı, imam vasıtasıyla tanır. Tanrı bilinmezdir. Onu tahmin etmemiz ve dile getirmemiz imkânsızdır. Bu sebeple bir tecelli figürüne ihtiyaç vardır. Yani Tanrının tecelli edeceği bir yüz; İmamın kendisi, imamın yüzü. Corbin'in de ifadesiyle yüz, "antropomorfik" dediğimiz bütün sıfatları destekleyen zorunlu olarak bir tecelli figürüdür. Bölümün devamında imamet ve ademiyyet karşılaştırması yapılmıştır. Bu bölüm Nietzsche'nin iç burkan dizeleriyle tamamlanmıştır: "Ah, bilinmez Tanrım benim, kederim, nihai mutluluğum geri gel."

Son olarak beşinci bölümde ise Faraklit fikri işlenmiştir. Seçilen başlık ise "İran Felsefesinde Faraklit Fikri" olmuştur. Bu bölüm yedi alt başlıktan oluşmaktadır. Girişte Faraklit fikri hakkında genel bir bilgilendirme yapılmış ve devamındaki altı başlıkta da farklı âlimlere ve düşüncelere göre değerlendirmeye alınmış ve okuyucuya sunulmuştur. Yine ilerleyen sayfalarda Faraklit fikri, Şii İsmâîlî imam anlayışıyla kıyaslanmıştır. Yer yer bu düşünce içinde Faraklit'i, İmam-ı Gayb olarak düşünmemize imkân tanıyacak bir soru sorulmuştur: "Faraklit son peygamber mi yoksa Kıyamet İmamı mı?" Bölümün devamında Sühreverdî'nin İshrâk felsefesine göre kısa bir değerlendirmede bulunulmuştur. Kaynak olarak ise sürekli Sühreverdî'nin "Nur Heykelleri" kitabı vurgulanmıştır.

Kitabın sonuna doğru ise Haydar Amoli, İbn Ebi Cumhur Ahsai, Kutbeddin Aşkevari ve Cafer Keşfi'nin Faraklit felsefesi üzerine düşünceleri paylaşılmış ve kitap bu bölümle nihayete kavuşturulmuştur.

Eserin yazarı olan Henry Corbin birçok defa İran İslam'ı ve Şii irfanı üzerine çalışmış bir isimdir. Bu eserde de anlayacağımız üzere iskeleti Şii düşünce oluşturmaktadır. Esere bir bütün olarak baktığımızda Sünni tasavvufi düşüncenin izlerine rastlanmamaktadır. Bazı bölümlerde ise zaman zaman Şii ve Sünni düşünce çok belirgin olmamakla birlikte karşı karşıya getirilmektedir. Eserde birçok alan aynı kaptan toplanmış ve harmanlanmıştır. Eserin ilk göze çarpan yanı çok yönlü oluşudur. Yazar meselelere eleştirel yaklaşımdan çok bir analogi kurmaya çabalamaktadır. Şii düşünce ile Hristiyanlık arasındaki benzerlikleri sorgulamaktadır. Sorgulamasına rağmen yazar ikinci bölümün sonunda bu karşılaştırmanın sonucunun nereye varabileceğini tahayyül edemediğini itiraf etmektedir. Eser, genel anlamda ilahiyat alanında çalışılabilecek, özeldense Şii düşünce, İshrâk felsefesi, yorumbilgisi (hermönetik) ve genişletilerek dinler tarihi ile İslam mezhepleri tarihi gibi alanlara yardımcı olabilecek nitelikte kaliteli ve faydalı bir eserdir.

